

Fənlərin tədrisi metodikası, kurikulum

QIYMƏTLƏNDİRMƏ ZƏRURİ BİR PROSES DİR

Günay Hüseynzadə,

ARTPI-nin Monitorinq və qiymətləndirmə şöbəsinin
elmi işçisi

Açar sözlər: qiymətləndirmə, dil bacarıqları, dil komponentləri, diaqnostik, formativ, summativ.

Ключевые слова: оценивание, языковые навыки, компоненты языка, диагностическое, формативное, суммативное.

Key words: assessment, language skills, language components, diagnostic, formative, summative.

Dünyada gedən hazırkı qloballaşma prosesinin və integrasiyanın getdikcə sürətləndiyi bir dövrdə yeni informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə şagirdlərin kommunikativ bacarıqlarının yüksək səviyyədə inkişafı tələb olunur. Bu səbəbdən Milli Kurikulumda ümumtəhsil məktəbləri üçün müəyyən edilmiş fənlər sırasında xarici dil fənni özünəməxsus yer tutur. Çünki xarici dilin məktəbdə tədrisi sonrakı illərdə digər xarici dillərin öyrənilməsi üçün zəmin yaradır. Xarici dil şagirdlərin lingvistik biliklərini artırır, ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayır və nitq inkişafına müsbət təsir göstərir. Xarici dilin tədrisi vasitəsilə ümumi orta təhsil səviyyəsində şifahi nitqin inkişafı əsas tələb kimi götürülməklə şagirdləri ünsiyyət bacarıqlarının formalaşdırılması, lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsi, ən zəruri qrammatik anlayışların və dil konstruksiyalarının mənimsənilməsi və dinləyib-anlama vərdişlərinin inkişaf etdirilməsi təmin olunur.

Xarici dil təlimində qiymətləndirmə prosesi şagirdlərə dilin öyrənilməsi zamanı kommunikativ bacarıqlara yiyələnmələrində yardımçı olur. Müəllim qiymətləndirmə va-

sitəsilə şagirdlərin irəliləyişləri üzrə əldə olunan nəticələrinə əsasən təlimin nə dərəcədə səmərəli olması haqqında hesabat və ya rəy verir.

Qiymətləndirmə təlim nəticələrini, standartlarını mənimsəmək, şagirdlərin təlimə marağını yüksəltmək, şagirdin nəyə nail olduğunu bilmək üçün zəruri bir prosesdir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 13 yanvar 2009-cu il tarixli, 9 nömrəli qərarı ilə təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil sisteminin Qiymətləndirmə Konsepsiyası" çərçivə sənədində ümumtəhsil məktəblərində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üçün aşağıdakı qiymətləndirmə növlərindən istifadə olunur (1):

1. İlkən səviyyənin qiymətləndirilməsi (diaqnostik qiymətləndirmə) şagirdin artıq nələri bildiyini müəyyən edir və təlimin düzgün qurulmasında müəllimə köməklik göstərir. Təlim prosesində düzgün istiqamətəndirilmiş şagird öyrənilmiş materialın təkrarına vaxt itirmir, həmçinin onun başa düşmədiyi material qalır.

2. Şagird irəliləyişlərinin monitorinqi (formativ qiymətləndirmə) vasitəsilə

tədrisin düzgün istiqamətləndirilməsi həyata keçirilir. Qəbul edilmiş standartların reallaşmasına yönələn irəliləyişlərin monitorinqi (formativ qiymətləndirmə) sinifdə hər bir şagirdin inkişafının hərəkətverici amilinə, təlimin həlledici komponentinə çevrilir. Müəllim yalnız belə monitorinq vasitəsilə tədris prosesini tənzimləyir, bütün şagirdlərin irəliləyişlərini təmin edir, eyni zamanda uğur qazana bilməyən şagirdlərin ehtiyaclarını öyrənərək onlara əlavə köməklik göstərir.

3. Yekun (summativ) qiymətləndirmə şagirdlərin standart və ya standartlar qrupunda müəyyən olunmuş məqsədlərə hansı səviyyədə nail olduqlarını müəyyən edir. Yekun (summativ) qiymətləndirmə standartların mənimsənilməsi istiqamətində şagirdlərin əldə etdiyi irəliləyişləri dəyərləndirir. Bu qiymətləndirmə növü mövzunun, bəhs və bölmənin, yaxud da tədris ilinin sonunda eyni qaydada həyata keçirilir.

Xarici dilin tədrisində dil bacarıqları və dilin komponentləri qiymətləndirilir. Dil bacarıqlarına dinləyib-anlama (listening), danışma (speaking), oxu (reading), yazı (writing); dil komponentlərinə qrammatika (grammar), lüğət (vocabulary), tələffüz (pronunciation), orfoqrafiya (spelling) daxildir. Dilin komponentləri dörd məzmun xətti çərçivəsində integrativ şəkildə tədris olunur və reseptiv, produktiv və digər bacarıqları özündə formalaşdırır.

Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsində testləşmə mühüm rol oynayır. Burada bilik və bacarıqlar müxtəlif test nümunələri vasitəsilə yoxlanılır. Bu kağız üzərində yazılı və bəzən kompüter vasitəsilə də aparıla bilər. Xarici dilin tədrisində müəllim bir sıra test növlərindən istifadə edə bilər.

Diaqnostik test (Diagnostic tests) vasitəsilə şagirdin mövzu ətrafında ilkin bilikləri təyin edilir. Şagirdin maraq və ehtiyaclarını müəyyənləşdirmək üçün məlu-

matları aydınlaşdırmaq (Eliciting information) ən yaxşı vasitələrdən biridir. Diaqnostik qiymətləndirmədə müəllimə şagirdin bilik və bacarıqlarını yoxlamaq üçün müsahibə, sual-cavab, təqdimat kimi vasitələr yardımçı olur. Diaqnostik test hazırlayarkən müəllim mövzuya uyğun şəkilli test və obyektlərdən istifadə etməlidir ki, mövzu asan başa düşülsün və şagirdlər yeni mövzunun nədən bəhs edəcəyini qabaqcadan bilsinlər.

Formativ test (Formative tests) şagirdin ingilis dilində hər bir təlim prosesində irəliləyişlərini izləmək və zəif-üstün cəhətlərini aydın şəkildə göstərmək üçün istifadə olunur. Sinifdən-sinifə keçdikcə müəllim tapşırıqların növünü artırma bilər.

Aparılmış araşdırmalar nəticəsində məlum olur ki, xarici dil fənnindən şagirdlərin dil bacarıqlarını qiymətləndirmək üçün müxtəlif tipli tapşırıqlar mövuddur:

- dinləyərək boşluqların doldurulması (fill in gaps);
- açıq suallara cavab (answer the questions);
- birbaşa cavab (quick response);
- qısa cavablı suallar (Yes-No questions);
- müxtəlif seçimli cavablı testlər (multiple choice tests);
- mətn üzrə yeni sözlərin seçilməsi (choosing the new words);
- mətnlərin tamamlanması (completing the texts);
- söz sırasının düzgün qurulması (correct word order);
- dialoqun tamamlanması (dialogue completion);
- rollu oyun tapşırıqları (role play tests);
- şifahi müsahibələr (oral interviews);
- problem vərəqlər üzrə müzakirələr (discussion on problem pages);
- şəkilli mətnlərin oxunması, şəkil

üzrə söhbət (picture-guided tests);

- ucadan oxu və ya sakit oxu (aloud or silent reading);
- mətn üzrə suallar və cavablar (WH-questions on a text);
- səlv-düz cavablar (True-False answers);
- şəkil üzrə yazılar (writings on the picture);
- məktub yazılar, elanlar (writing letters, announcements);
- esselər (essay writing).

V-VII siniflərdə kiçikhəcmli və VIII-IX siniflər üzrə isə genişhəcmli rubrikələrə əsasən qiymətləndirmə cədvəlləri, holistik sorğu vərəqləri, özünüqiymətləndirmə vərəqləri hazırlanır. Bu kimi tapşırıq və testlər şagirdlər tərəfindən yerinə yetirildikdən sonra şagird portfoliosuna yığılır. Müəllim isə qeyd kitabında öz müşahidələrinə və şagird portfoliosunda şagirdlərin cavablarına uyğun qiymətləndirmə rubrikələrinə əsasən qiymətləndirmə aparır. Şagirdlərin buraxdığı səhvlər və müəllimin bu səhvlər üzrə verdiyi məsləhətlər kiçik bir qiymətləndirmə vərəqində və ya şagirdin öz vərəqinin son sətrində qeyd olunur.

Müəllim summativ testi (Summative or achievement tests) müxtəlif seçimli cavablar üzrə final imtahanları və şagird təqdimatları, nümayişləri əsasında aparır. Dinləyib-anlamanın qiymətləndirilməsi CD, audio-video vasitəsilə, danışma fəaliyyəti isə müsahibələr və istənilən kontekst üzrə söhbət, təqdimatlar, nümayişlər əsasında aparılır. Oxu və yazının summativ qiymətləndirilməsi kağız üzərində mətn üzrə verilmiş test və tapşırıqlar, esse yazılar əsasında aparılır.

Alternativ qiymətləndirmə (Alternative Assessment) də qiymətləndirmə üçün daha çox əhəmiyyətlidir. Buraya daxildir:

- jurnal yazılar (journal writings);
- təqdimatlar (presentations);

- konfranslar (conferences);
- layihələr (projects).

Xarici dil məzmun standartları xarici dilin kommunikativ cəhətdən bütün tələblərini yerinə yetirir. Hər bir məzmun standartının qiymətləndirilə bilən komponentləri vardır. Müəllim qiymətləndirmə standartlarını bu komponentlər əsasında yazılmış qiymətləndirmə səviyyələri ilə ölçməlidir.

Şagirdin dinləyib-anlama məzmun xətti üzrə standartlarının hansı səviyyədə mənimsədiyinə müəyyən edilməsi üçün aşağıdakı istiqamətlərdə qiymətləndirilməsi zəruridir:

- qrammatik və leksik cəhətdən söz və ifadələrin tanınması;
- yeni söz və ifadələrin seçilməsi və tələffüz edilməsi;
- orfoqrafik qaydalara əməl olunması;
- əsas ideyanın təyin edilməsi və yeni məlumatın qeyd olunması.

Xarici dilə yiyələnməkdə kommunikativ vərdişlərin qiymətləndirilməsi vacib şərtlərdir. Danışma tapşırıqları bu vərdişlərin əldə olunmasında böyük rol oynayır. Danışmanı qiymətləndirmək şagirdlərin tənqidi təfəkkürünün inkişafına müsbət təsir edir. Müəllim şagirdlərin şifahi nitq bacarıqlarını qiymətləndirərkən bu tapşırıq nümunələrindən istifadə edir:

- dialoqun tamamlanması (dialogue completion);
- birbaşa cavab (direct response);
- şəkil üzrə söhbət (picture-cued tasks);
- şifahi müsahibələr (oral interviews);
- problem vərəqlər (problem pages);
- rollu oyun tapşırıqları (role-play tests).

Bu tapşırıqlar əsasında məzmun (content), axıcılıq (fluency), lüğət (vocabulary), tələffüz (pronunciation) qiymətlən-

dirilir.

Oxu bacarıqları dilə yiyələnməyin mühüm amillərindəndir. Oxu bacarığı yaxşı olan şagird güclü düşüncə qabiliyyətinə malik olur. Oxuda müxtəlif taksonomik bacarıqları qiymətləndirmək üçün müəllim bu komponentləri əsas götürür:

- müəyyən etmək (identifying);
- tanımaq (recognizing);
- təhlil etmək (analyzing);
- sintez etmək (synthesizing).

Şagirdlər yazı vasitəsilə qrammatik birləşmələrdən istifadə edərək eşitdiklərini düzgün yazır, öz fikirlərini daha geniş ifadə edirlər. Yazı bacarıqlarını qiymətləndirərkən müəllim bir sıra yazı komponentlərini nəzərə almalıdır:

- yazının təşkili;
- söz seçimi;
- söz sırası;
- məntiqi ardıcılıq;
- dürgü işarələri;
- ilkin qaralama.

Şagirdlər esse yazı (essays), jurnal yazılar (journals), məktublar (letters), ərizə formaları (application forms) və s. nümunələrdən istifadə edərək kommunikativ yazı bacarıqlarını inkişaf etdirə bilərlər.

Qiymətləndirmə üçün müəllim çoxcavablı testlərdən (multiple-choice tests), uzlaşmalardan (matching), fonetik simvollar (converting phonetic symbols), imla (dictation) tapşırıqlarından istifadə edə bilər.

Müəllim siniflər üzrə qiymətləndirmə testlərini seçərkən səviyyəni və həcmi nəzərə almalıdır. Tərtib edilən testlərin interaktivliyi təmin edən, maraqlı və motivasiyaedici olması daha məqsəduyğundur. Test və tapşırıqlar dinləyib-anlama, danışma, oxu və yazını əhatə etməlidir. Bütün bu fəaliyyət növləri bir-birini tamamlamalı və integrativliyə gətirib çıxarmalıdır. Təqdim olunan test və tapşırıqlar şagirdin mövzunu nə dərəcədə mənimsədiyini üzə çıxarır və müvafiq və-

dişlərin yaranmasına xidmət edir.

Rəyçi: dos. İ. Cavadov

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası. //Kurikulum, 2009, № 2.
2. Ümumtəhsil məktəblərində məktəbdaxili qiymətləndirmənin aparılması Qaydaları. //Kurikulum, 2009, № 4.
3. Bağrova N. "Xarici dil kurikulumu və onun xarakterik cəhətləri". "Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 28 oktyabr, 2011.
4. Bağrova N. "İngilis dili dərslərində məktəbdaxili qiymətləndirmə". //Kurikulum, 2012, № 1.
5. Cavadov İ. "Şagirdlərin təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsinə dair". //Kurikulum, 2012, № 2.
6. Ümumtəhsil məktəblərinin I-IV sinifləri üçün fənn kurikulumları. //İ. İsgəndərovun redaktəsi ilə. Bakı: Təhsil, 2008, 480 s.

Г.Гусейнзаде

Процесс оценивания является
необходимым
Резюме

В статье раскрываются особенности, теоретические основы, содержание и сущность оценивания достижения учащихся по английскому языку.

Г.Гусейнзаде

Assessment is a necessary process
Summary

In article is reported the intra-school assessment features, theoretical basis, its essence and content in the assessment of pupil's achievement on Azerbaijani language education.